

Агітпроп на межі пам'яті і забуття

Публіцистичні спомини написані в гумористично-сатиричному жанрі на реальній основі фактів і подій у 1970–1990 рр. в діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПІК або Товариство).

У першій частині «За офіційним фасадом пропаганди» оповідається, як у тогочасній охороні пам'яток, на противагу українським національним старожитностям, індустрія ленінського плану монументальної пропаганди розтиражувала стільки пам'ятників новітнім вождям, що ними було «заселено» увесь історико-культурний ландшафт міст і сіл. Тут простежується загальна ілюзорність тотальної комуністичної агітації і пропаганди (агітпропу), які набували гротескного характеру у номенклатурних персонажах, що після репресивної постанови ЦК Компартії України про роботу Товариства (1972 р.) стали орудувати в цій громадській організації.

Друга частина мемуарів «Світочі і каганці українського пам'яткоохоронства» присвячена відомим історикам О. Апанович, О. Компан, М. Брайчевському, І. Кудину, академікам-історикам Б. Бабію і П. Троньку, архітекторам І. Ігнаткіну, А. Карнабеду, О. Силину, скульптору В. Бородаю, мистецтвознавиці Є. Горбенко, письменникам П. Загребельному і І. Сенченку, редактору О. Рибалку, журналісту А. Ситнику та іншим подвижникам, які залишили помітний слід у пам'яткознавстві, загалом в українській культурі.

Книга адресується широкому колу читачів, усім, хто цікавиться історією збереження культурної спадщини нашого народу та її ретроспективною декомунізацією.

Віктор Акуленко

**АГІТПРОП
НА МЕЖІ ПАМ'ЯТІ
І ЗАБУТТЯ**

Талком
Київ – 2023

УДК 94:008
А44

Акуленко В. І.

А44 Агітпроп на межі пам'яті і забуття. – Київ: Талком, 2023. – 506 с.

ISBN 978-617-8352-00-4

Публіцистичні спомини написані в гумористично-сатиричному жанрі на реальній основі фактів і подій у 1970–1990 рр. в діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПІК або Товариство).

У першій частині «За офіційним фасадом пропаганди» оповідається, як у тогочасній охороні пам'яток, на противагу українським національним старожитностям, індустрія ленінського плану монументальної пропаганди розтиражувала стільки пам'ятників новітнім вождям, що ними було «заселено» увесь історико-культурний ландшафт міст і сіл. Тут простежується загальна ілюзорність тотальної комуністичної агітації і пропаганди (агітпропу), які набували гротескного характеру у номенклатурних персонажах, що після репресивної постанови ЦК Компартії України про роботу Товариства (1972 р.) стали орудувати в цій громадській організації.

Друга частина мемуарів «Світочі і каганці українського пам'яткоохоронства» присвячена відомим історикам О. Апанович, О. Компан, М. Брайчевському, І. Кудину, академікам-історикам Б. Бабію і П. Троньку, архітекторам І. Ігнаткіну, А. Карнабеду, О. Силину, скульптору В. Бородаю, мистецтвознавиці Є. Горбенко, письменникам П. Загребельному і І. Сенченку, редактору О. Рибалку, журналісту А. Ситнику та іншим подвижникам, які залишили помітний слід у пам'яткознавстві, загалом в українській культурі.

Книга адресується широкому колу читачів, усім, хто цікавиться історією збереження культурної спадщини нашого народу та її ретроспективною декомунізацією.

УДК 94:008

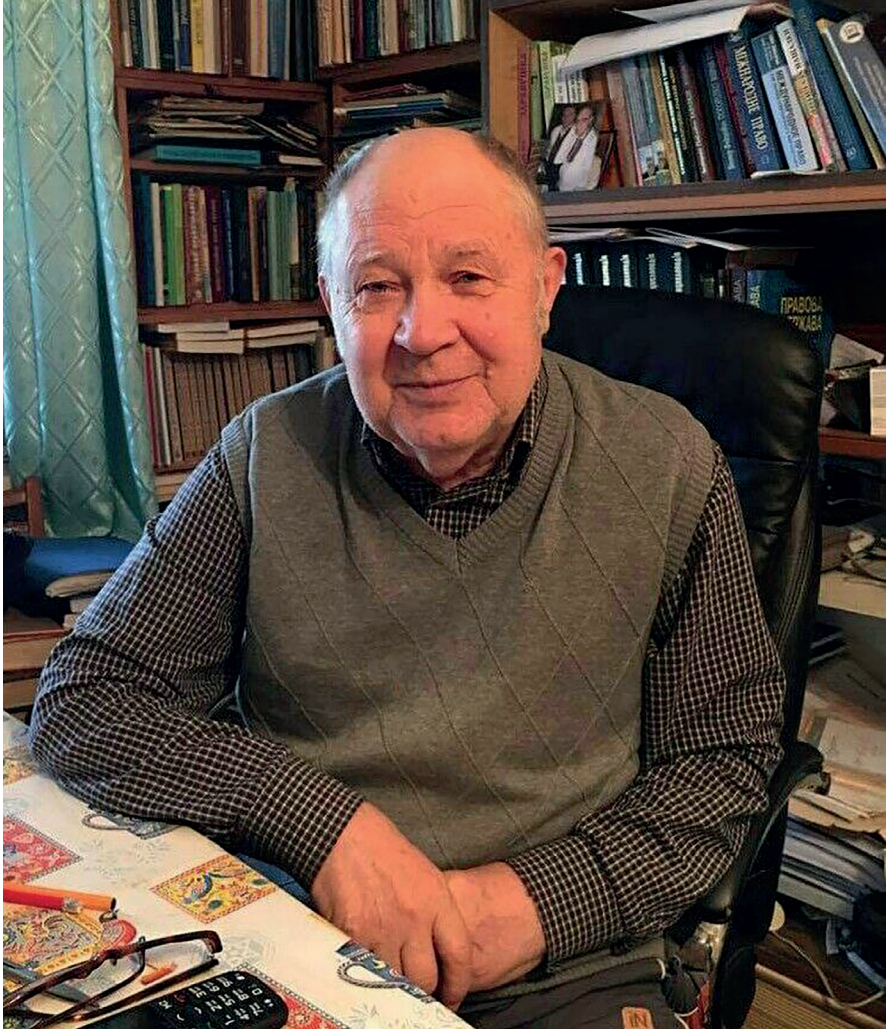
ISBN 978-617-8352-00-4

© Акуленко В. І., 2023

*Присвячую пам'яті мого друга, однодумця і колеги,
талановитого журналіста Анатолія Ситника,
з яким у багаторічному спілкуванні розширювався
і поглиблювався творчий задум і сюжет моїх спогадів.*

Фото О. Другова

Портрет В. Акуленка виконав Р. Білан

Зміст

I ЧАСТИНА

За офіційним фасадом пропаганди

Передне слово	11
В річищі гаслової здоровиці	22
Апофеоз комуністичного агітпропу	26
Реставраційні плювки на лисину Ілліча	43
Онукам брошура, а по суті – макулатура	54
Творче швейкування в пропагандистському чаду	64
Кабан з номенклатурним причепом	66
Мертві душі паровозів (Майже інтерв'ю)	68
Дикі качки свійського бою	71
Історико-архітектурні ліцензії	74
Всеволод Петрусенка в Товаристві	76
У гендерно-чиновничій муштрі	83
Наприкінці УТОПІКівського романтизму	87
Під чапаєвським нором Ф. Кóваля	90
Навідини інквізитора агітпропу	95
Ультрапропаганда нижче поперека	103
Боцман на палубі «Пам'яток України»	107
Український вітальник на ювілеї Сталіна	115
Ходаки у Леніна і Кобеляцького	125
Погонич маятника Фуко	132
Гадючий козир Кобеляцького Семена	135
Кусень сала для президента Й. Тіто	140
Біля «поетичного пісуара» пропагандиста	142
Наймення Охламона для фараона Тутанхамона	145
Членські марки гризунам на десерт	148
УТОПІК під орудою чекіста	152

Агітпроп на межі пам'яті і забуття

Заочник із інкубаторію марксизму-ленінізму	160
Номенклатурна буженина для міністра	164
Із писаної торби мудрагеля Попченка	172
З Дідом Морозом об заклад	181
Стахановська вахта підписаки Почесних грамот	182
Більшовицька Камасутра для партійних аксакалів	187
У коморі вожді не в опалі	192
Не лови ґав, Ванько, бо підсидять	198
«Шила» в протоколі не сховаєш	210
Пропагандистські санкції для криміналу	216
Чому дрімає Феміда?	220
Кудин – один із останніх могікан	226
Геть автора з трибуни агітпропу!	234

II ЧАСТИНА

Світочі і каганці українського пам'яткоохоронства

Кілька ввідних розмислів	247
Дон Кіхот Сіверщини в обороні культурних цінностей	251
Гнані класики пам'яткознавства (О. Апанович, О. Компан, М. Брайчевський)	266
Михайло Брайчевський. Пам'яті Олени Компан	267
Олена Апанович. Спогади про видатну вчену і надзвичайну особистість	271
Олексій Ясь. Історичні погляди Олени Компан. До 90-річчя від дня народження	274
Рішення ЦК КПУ – в життя секцій історичних пам'яток!	276
У пам'яткоопальній зоні	281
Пам'ятаймо О. Апанович і М. Брайчевського – класиків пам'яткоохоронства	285

Роздуми над прообразом професора Леся Панасовича (історико-літературний та пам'яткознавчо- психологічний портрет)	290
На сторінках «Південного комфорту»	292
Корекція пам'ятковідтворюючої і публічної участі	298
Під вітрилами пам'яткоохоронної слави	304
Ще раз про одісею «пам'ятка» і «пам'ятник»	310
Штани і чоботи з мавзолею для комсомолу	313
Про термін «пам'ятка» і «пам'ятник» в законодавстві: остаточно і мемуарно	323
Перша систематизація нормативних актів про охорону історико-культурної спадщини в Україні (1917–1969 рр.)	324
Пам'ятко-термінологічні новації проти ідеологічно-правничої стагнації	330
Сам на сам з академічною білодідівською школою двомовності	340
З немовлям «Батьківщини-мачухи» в ретроспективній декомунізації	359
На дискусійних перехрестях пам'яткознавства	368
Дисертаційні протяги в історичному пам'яткознавстві (неформальний відгук на автореферат)	369
Наукова «цілина» обліку пам'яток	377
Демонтаж ленінського плану монументальної пропаганди.....	384
На крилах агітпропу до зяючих висот комунізму	385
Ленінський план монументальної пропаганди: від мрії до індустрії	388
У парку монументального мистецтва соціалістичного реалізму	395
Пролонговане пам'яткознавство агітпропу	403

**Агітпроп
на межі пам'яті і забуття**

Тарасова земля у монументальних кайданах	409
Чекіст пропаганди пам'ятних місць бійців «невидимого фронту»	414
Мій дебют лекційного підробітку	415
Лекційне цунамі в Товаристві	418
Ще раз про вбивство Бандери: моя версія	422
Турист-краєзнавець, пам'яткоохоронець, журналіст	426
«А що розумний, а що здібний, а що комбінатор, а що бре*ун...»	434
Дві трагедії, між якими чверть століття	435
Віталій Лісневський	435
Олександр Рибалко	442
Рецензії на неодворянський копил.	449
Журнальна.....	449
Монографічна	453
Лобювання парламентське і весільне	461
Анатолій Кашпіровський.....	461
Кореспондентська акредитація «Пам'яток України»	463
«Ну, як я його взув?!»	470
Мадам, як «птічка», попалась у сільце	474
Чемодан з грошима для нащадка дворянина.	478
Шапка благодійництва	478
Настав час «Звернення головного редактора»	481
Віденський бал	484
Хто там, за ширмою Фундації у Веприку?	488
На завершення	501

I ЧАСТИНА

ЗА ОФІЦІЙНИМ
ФАСАДОМ
ПРОПАГАНДИ

Переднє слово

В одному з путівників по стародавніх містах Київської Русі, виданого у ХІХ ст., запам'ятав таку фразу: «...людина вічно перебуває на межі двох світів – світу минулого і світу майбутнього. Обидва вони однаково нескінченні, однаково таємничі, і обидва манять нас до себе з неподоланною силою своєї нерозгаданої глибини». Ці проникливі слова не залишають байдужими і за асоціацією нагадують також про неосяжну полярність і вічне протистояння, як і взаємодію явищ пам'яті й забуття – безпам'ятства в людській та суспільній свідомості – таких же таємничих і незбагнених за нашого короткого життя на їх межі – сучасності.

Загальновідомо, що пам'ять – це здатність запам'ятовувати, зберігати і відтворювати у свідомості людиною минулі події і враження. Вважається, що безпам'ятство, як забуття – це фізіологічно-патологічна втрата пам'яті, свідомості, непритомність тощо. Як в людині, так і в суспільстві пам'ять і безпам'ятство межують і взаємодіють, ними також свідомо маніпулюють з різних причин.

Як розцінити, коли здорова людина при добрій пам'яті багато чого приховує від близьких і знайомих, навіть від рідних, не хоче згадувати – пам'ятати про свої минулі сумнівні вчинки чи справи, а також риси характеру, щоб виглядати кращою. А про публічну поведінку політичних фігурантів годі й говорити. Кожен (так, кожен), політик не бажає і не любить, коли йому нагадують, що він наобіцяв на попередніх виборчих перегонах, а тепер чомусь призабув і вживляє в свідомість електорату нові гасла і програму. В суспільному житті політичним керівництвом також широко культивується відповідне офіційне безпам'ятство задля зміцнення своєї влади і утвердження нової пам'яті.

Мав рацію барон фон Мюнхгаузен, коли сказав, що справжньою правдою є те, що сьогодні вважається правдою. Наприклад, за радянської доби чи допустиме було, як тепер, публічне висловлювання про Конотопську битву українського війська з московитами 1659 року, про гетьмана Мазепу, про діячів

Агітпроп на межі пам'яті і забуття

українських визвольних змагань – Петлюру і Винниченка, про Голодомор 1932–1933 років, про воїнів УПА, про статтю 17 Конституції СРСР, за якою за союзними республіками, в тому числі Україною, зберігається право вільно виходити із СРСР тощо.

На подібні історичні події, факти і особистості цензуровано накладалося категоричне табу – індивідуального і колективного безпам'ятства. Його порушення ставало для людини небезпечним святотатством, яке перетиналося і каралося аж дорогою до архіпелагу ГУЛАГ, як контрреволюційна антирадянська пропаганда або український буржуазний націоналізм, які підривають основи соціалістичного ладу.

Не думаю, що з мого покоління багато хто знав своє родове коріння далі діда. Так уже повелося в радянські часи їх нащадкам тримати перед владою сповідь за чистоту свого бідняцько-класового стану. Далеко заглиблюватимешся в пам'ять, дивись, вирине твій предок заможним господарем, церковнослужителем або поручником, станеш соціально небезпечним елементом, дізнаються чекісти – лиха не оберешся, як ворог народу. Тому наші батьки не завжди були відвертими щодо глибин родоводу, чим оберігали дітей від можливих неприємностей у житті. Ми ж, українці, переважно із селянського роду, які не мали пожалуваних маєтностей з галереями картин і бібліотек предків, то й пам'ять про минуле пульсувала в батьківському і материнському слові, губилась, коли вони йшли за вічну межу.

Її глушили криваві заграви громадянської війни, розкуркулення, депортації і масові мобілізації мільйонів на індустріальні сталінські розбудови на одній шостій земної кулі. Кидали земляки насиджені місця, як мої тітки і дядьки, що розселились по п'ятдесятій паралелі від Чернігівщини до Уссурійського краю. Не довелося всіх їх побачити за життя, їхніх дітей – моїх двоюрідних братів і сестер¹.

Життя будь-якої особистості, тим більше відомої, зазвичай обростає численними переказами, слухами і навіть легенда-

¹ Акуленко В. І. На перехресті закону і совісті. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. С. 61.

[Перейти на сайт →](#)